

BUXORO VILOYATI
HOKIMLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLYI VA O'RTA MAJBUS
TALIM VAZIRLIGI

BUXORO
DAVLAT
UNIVERSITETI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI

DAVLAT TILINI RIVOJLANTIRISH

DAVLAT TILI - TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA
MIQYOSIDAGI
ILMIY-AMALIY ANJUMANI

21-oktabr

Dizbek tiliga davlat tili
maqomi berilgan kun
muborak bo'lsin!

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI
DAVLAT TILINI RIVOJLANTIRISH DEPARTAMENTI
BUXORO VILOYAT HOKIMLIGI**

**DAVLAT TILI - IJTIMOIIY
TARAQQIYOT VA MILLIY
YUKSALISH MEZONI**

*(O'zbek tiliga Davlat tili maqomi berilganligining 31 yilligiga
bag'ishlangan respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari)*

BUXORO, 2020-yil, 16-oktabr

DAVLAT TILI – IJTIMOYIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

“Davlat tili – ijtimoiy taraqqiyot va milliy yuksalish mezoni” mavzusida Respublika masofaviy ilmiy-amaliy anjumani ilmiy maqola va tezislari to‘plami. (2020-yil,16-oktabr). Buxoro: 2020-y. 706 bet.

MAS’UL MUHARRIR:

Ahmedov A.R. – f.f.n., dotsent

TAQRIZCHILAR:

Abuzalova M.Q. – f.f.d., prof. Nazamva S.A. – f.f.n., dots.
Eshonqulov H.P. – f.f.n., dots. Yo‘ldosheva D.N. – p.f.n. dots.

TO‘PLOVCHI VA NASHRGA TAYYORLOVCHI:

G‘aybullayeva N.I. – f.f.f.d (PhD)

Tosheva D.A. – f.f.f.d (PhD)

G‘ulomova Sh.Q. – f.f.f.d (PhD)

Ushbu Respublika masofaviy ilmiy-amaliy anjumanining ilmiy maqola va tezislari to‘plamida O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni qabul qilganining 31 yilligi hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-5850-son Farmonida ko‘zda tutilgan “O‘zbek tili bayrami kuni”ni keng nishonlash, jumladan: o‘zbek tilining davlat tili sifatida nufuzini oshirish va qo‘llanish ko‘lamini yanada kengaytirish shuningdek o‘zbek tilining davlat va jamiyat hayotidagi mavqeyini yanada yuksaltirish, davlat tilining rivojlanishi, tarixiy taraqqiyoti, istiqboli bilan bog‘liq ilmiy tadqiqotlar samarasini oshirish, o‘zbek nazariy tilshunosligi, leksikologiya hamda leksikografiyasi, til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasida belgilangan vazifalar va amaliy filologiyani rivojlantirish, o‘zbek tili ta’limi muammolari, davlat tilida ish yuritish va nutq madaniyati masalalari berasida fikr va tajriba almashish, sohada amalga oshirilayotgan ishlarni tahlil qilish va bu boradagi takliflarni ishlab chiqish bo‘yicha ilmiy, amaliy va uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Mazkur to‘plamga kiritilgan maqolalar va tezislarning maznuni, statistik ma’lumotlar hamda bildirilgan fikr va mulohazalarga muallifarning o‘zlari mas’uldirlar.

MUNDARIJA

№	Muallif(lar)	Mavzu	Bet
1	Xamidov Obidjon	Kirish	14
2	Umarov Farhod	Davlat tili milliy yuksalish mezon	17
2	Qirg'izboyev Abdug'affor	Ona - tilimiz rivoji va taraqqiyoti yo'lida	19
3	Azimov Inomjon	Ta'lim tizimida davlat tilini o'q'itish muammolari	26
4	Hamroyev Mirali	Tilga hurmat - millatga muhabbat	31
5	Ibragimova Feruza	Davlat tilining umrboqiyli va sofli uga sadoqatimizga bog'liqdir	33
6	Qahhorov Otabek	Davlat tiliga ehtirom	36
7	Rajabov Dilshod	Til - inson kamolotining ko'zgusi	38
8	Nazarova Saida	Davlat tili - ijtimoiy taraqqiyot mezon	40

1-SHO'BA: DAVLAT TILIDA ISH YURITISH: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Muallif (lar)	Mavzu	Bet
Aslonov J.	Davlat tili nufuzi va amaldagi mavqeyi	45
Аслонова Э.	Государственный язык - неотъемлемая часть духовной национальной культуры государства	48
Axmedova Sh.	O'zbek tilining nufuzini oshirish muammolari	51
Bobomurodov K.	Millatning hayoti til bilan tirik	54
Yo'ldosheva D.	Til - millat mulki	57
Jumayeva S.	Tilimiz tariximiz, bugunimiz va kelajagimizdir	62
Jo'rayeva B.	Til - ruh, nutq - husn	64
Abdullayeva D.	Tilga e'tibor - elga e'tibor	68
Ne'matova P.	Ona tili bu - millat ko'zgusi,uning	71

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

tilining sofligi va boyib borishini ta'minlaydi va uning iste'mol doirasi kengayib borishi uchun turli davlat dasturlarini ishlab chiqadi, o'rganish uchun esa qulay shart- sharoitlar yaratib beradi. Biz ham ona tilimiz mavqeyining oshishi, milliy yuksalishi, ravnaq topishi va yana-da takomillashuvi uchun o'z hissamizni qo'shishimiz lozim.

Bugun yurtimizda "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" degan ustuvor g'oya ilgari surilmoqda. Barcha sohalar bilan birga davlat tilining jamiyatdagi o'rni va nufuzini oshirish bo'yicha keng ko'lamlı ishlar amalga oshirilmoqda. O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzini oshirish, davlat tilini milliy qadriyat sifatida targ'ib qilish, unga nisbattan milliy g'urur hissini tarbiyalash, tilimizning xalqaro mavqeyini mustahkamlash, yana muhimi, davlat tiliga oid muammolarni hal etishda ijodiy yondashuvni rivojlantirishda bizning fakultetda ham bir qancha ishlar amalda yo'lga qo'yildi.

Xususan, joriy yilda 10.00.01 – O'zbek tili, 10.00.02 – O'zbek adabiyoti ixtisosligida filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini beruvchi Ilmiy kengashning ochilishi, professor-o'qituvchilarimiz tomonidan darslik, monografiya, o'quv qo'llanmalarining nashr etilishi, davlat tilini o'qitish markazi filialining ochilishi, talabalarimizning fan olimpiadalarida yuqori o'rinlarni qo'lga kiritishi fikrimiz dalilidir.

ДАВЛАТ ТИЛИ – ИЖТИМОИЙ ТАРАҚҚИЁТ МЕЗОНИ

Назарова Саида,
БухДУ доценти, ф.ф. номзоди

Тил миллат ва жамият мавжудлигининг далили, борлиги ва ҳаётининг мислсиз кўзгуси, тараққиётининг ўлчовидир. Ҳар қандай миллатнинг ижтимоий шаклланишини белгиловчи бош мезон ҳам унинг тилидир. Инсоният тамаддун чўққиларига етган XXI асрда миллий тил даражаси, давлат тили рутбаси насиб этмаган минглаб элатлар ва оилавий, маҳаллий эҳтиёжларгина сақлаб турган тилларнинг борлиги – уларнинг тақдирига ачинишдан кўра оғирроқ дард – миллий руҳ ва ўзлик, эрк ва ҳақ-ҳуқуқ, анъанаю одатларни йукотиш ёхуд бу қадриятларни асраб қолиш ва химоялаш учун

бериладиган қурбонликлар ларзага солади. Зотан, “тилнинг ўлими – миллатнинг ўлими” (тожик шоираси Гулрухсор Сафиева: “Марги забон – марги миллат аст”, деганидек) асл фожиа ҳисобланса, тилнинг мавжудлиги ва давлат тили рутбасига эгаллиги миллатнинг барҳаётлиги ва ижтимоий тараққиёт белгиси, демак, бахтидир.

Ўзбек тили 33 миллионлик мустақил давлат фуқароларининг маиший ҳаётида оилавий турмуш эҳтиёжларини қондиришгагина эмас, ижтимоий муносабатларида сиёсат, иқтисодиёт, маънавият, маданият, илм-фан, таълим ва тарбия, оммавий ахборот билан боғлиқ ҳар бир соҳада иш юритишларига хизмат қилувчи давлат тили мақомига эга. Бу мақом унинг миллий тил сифатидаги тараққиёт даражаси ва жаҳондаги нуфузини белгилайди.

Ўзбек миллатининг ўзлиги, тафаккури, рухияти, маданияти, ўтмиши инъикоси, энг асосийси, миллат истиқболи ва мустақиллиги кафолати – она тилимиз давлат тили мақомига эришган кун тарихий воқеадир. Зеро, мустақил Ўзбекистон суверен давлатлар қаторидан жой олишидан бир мунча илгари – 1989 йил 21 октябрда қабул қилинган “Давлат тили ҳақида”ги Қонун ўзбек тилининг миллий тил сифатидаги қадр-қиммати, миллатимиз ва давлатимизнинг жаҳон ҳамжамияти ҳамда турли миллату элатлар орасидаги ўрни, обрў-эътибори, ижтимоий мавқеини белгилаш баробарида миллий тилимиз қонуний ҳимояланганлигидан далолат беради.

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2019 йил 4 октябрда имзоланган “Ўзбекистон Республикасининг “Давлат тили ҳақида”ги Қонуни қабул қилинганининг 30 йиллигини кенг нишонлаш” тўғрисидаги Қарор бу тарихий воқеа ўзбек жамияти ҳаётида миллий байрамга айланганлигининг исботидир. Қарорда миллий тилимиз “Дунёдаги қадимий ва бой тиллардан бири бўлган ўзбек тили халқимиз учун миллий ўзлик ва мустақил давлатчилик тимсоли, бебаҳо маънавий бойлик, мамлакатимизнинг сиёсий-ижтимоий, маънавий-маърифий тараққиётида гоят муҳим ўрин эгаллаб келаётган буюк кадрият” сифатида баҳоланиши ҳам бежиз эмас.

Айни замонда “Давлат тили ҳақида”ги Қонун қабул қилинган куннинг 31 йиллигини ва Ўзбекистон Президентининг «Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5850-сон Фармонида кўзда тутилган “Ўзбек тили байрами куни”ни кенг нишонлаш арафасидамиз.

Ўзбек тилига унинг ижтимоий мавқеи, нуфузи, кадр-қимматини белгиловчи улуг рутба – давлат тили мақоми берилган санадан ҳозирга қадар босиб ўтилган 31 йил миллатнинг “ойинаи ҳаёти”да лисоний тафаккур тарзи, маданий савия, нутқ одоби қай даражада ривожланиб борганлиги, жамият аъзолари мулоқоти ва иш юритишида давлат тили сифатида қандай амал қилганлиги ҳақида далилларга бой ва баҳолаш учун ҳам етарли муддатдир.

Ўттиз бир йиллик тараққиёт ўзбек тили давлат тили сифатида обрў-эътибор қозonganлигига етарлича гувоҳлик беришига ҳеч қандай шубҳа йўқ. Аммо унинг давлат тили сифатида қўлланилиши, она тили сифатида ўрганилиши ва ўқитилиши билан боғлиқ айрим муаммолар борки, уларни бартараф этиш миллат ва давлат равнақи учун беҳад зарур.

Биринчидан, ўзбек тилининг давлат ташкилотлари ва хусусий ишлаб чиқариш корхоналари, ҳатто давлат ва жамият бошқарув органлари иш фаолиятида, айниқса, иш қоғозларининг юритилиш жараёнида давлат тили сифатида тўла амал қилмаётганлигини алоҳида қайд этиш керак: юридик кучга эга расмий ҳужжатлар, иш қоғозлари, хусусан, низом, далолатнома, ҳисобот ва ҳатто қарорлар ҳамон рус тилида расмийлаштирилаётганлиги давлат тили барча соҳаларда бирдай қўлланмаётганлигидан далолат беради.

Иккинчидан, оммавий ахборот воситалари, жумладан, телевидения фаолиятида ўзбек адабий тили меъёрларига амал қилинмаётганлиги, телекўрсатувлар, соҳа ходимлари нутқида оғзаки нутқ меъёрлари, нутқий маданиятнинг асосий талаблари қўпол равишда бузилаётганлиги (аксарият Тошкент шевасига хос фонетик, морфологик хусусиятларнинг етакчилиги, умуман, бу шевада сўзлаш ва мулоқот қилиш урфга айланганлиги)ни таъкидлаш лозим. Жамият аъзоларининг ўзаро алоқаси ва мулоқотида давлат тилининг асоси – миллий тилнинг сайқал топган шаклидан тўғри, ўринли ва мохирона фойдаланиш, айниқса, оғзаки нутқ орқали таъсир доираси кенг ва кучли, оқибати ибрат намунаси бўлган журналистика, телевидения, театр, киноматография, таълим, тарбия, фан, тиббиёт, давлат

бошқаруви, дипломатия (в.б.) каби соҳаларнинг мутахассис ва ходимлари (журналист, суҳандон, актёр, режиссёр, ўқитувчи, мураббий, тадқиқотчи, олим, шифокор, сенатор, депутат, дипломат в.б.) нутқий фаолиятида ўзбек адабий тили меъёрларига мувофиқ сўзлаш маҳоратини шакллантириш, қолаверса, нотиклик санъати даражасига етказиш маданий нутқ, миллий маданий савиянинг юксалишига хизмат қилади.

Учинчидан, таълим тизимида миллий тилимизнинг ўқитилиши ва она тили ёки давлат тили сифатида ўрганилиши билан алоқадор қатор муаммолар унинг сифати ва самарадорлигини оширишга тўсқинлик қилмоқда:

1) она тилида саводли ёзиш ва фикрни мантиқан тўғри баён этиш кўникмаларини шакллантирувчи дарслик ва ўқув қўлланмалари замон талабларига мос эмас: уларда ҳануз тилимизнинг илмий-грамматик талқини ҳукмрон; гарчи бунинг оқибатлари тўғрисида танқидий мақолалар, кўплаб баҳсу мунозаралар, моҳиятан жиддий тақлифлар оммавий ахборот воситалари ва даврий нашрларда кучайиб бораётган бўлса-да, ҳаракатлар натижаси талабни қондирмайди;

2) ижодий тафаккур соҳибини тарбиялаш мақсади белгиланган таълим бўғинларида она тилимиз лисоний имкониятлари бойлиги, ранг-баранглиги ва гўзаллигини яққол намоён этувчи ўқув, изоҳли ва хорижий тиллар билан қиёслашга имкон берувчи таржима лугатлари етарли эмас; мавжуд лугатлар ахборот алмашинуви жадаллашган, глобал ривожланиш асрида жамиятда шиддат билан кечаётган ўзгаришу янгиланишлар ва, табиийки, унинг лисоний тафаккурдаги аксини қамраб ололмайди; ҳолбуки, 2016 йил 13 майдаги Президент фармонида: «...биринчи навбатда, фундаментал фанлар, замонавий ахборот ва коммуникация технологиялари, саноат, банк-молия тизими, юриспруденция, дипломатия, ҳарбий иш ва шу каби ўта муҳим тармоқларда ўзбек тили ўзининг ҳақиқий ўрнини эгаллашига эришиш, шу мақсадда замонавий дарсликлар, этимологик ва қиёсий лугатлар яратиш, зарур атама ва иборалар, тушунча ва категорияларни ишлаб чиқиш олдимизда муҳим вазифа бўлиб тургани» қайд этилган;

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

3) хукуматнинг давлат тилига доир деярли барча ҳужжатларида она тилимизнинг қўлланиш доирасини кенгайтириш, давлат тили нуфузини оширишга урғу берилган, бу вазифаларни амалга ошириш учун “Давлат тилида иш юритиш” (ёки “Нутқ маданияти ва давлат тилида иш юритиш” деб номланувчи) ўқув фани лицей ва коллеж талабалари ўқув режасига киритилган; йилдан-йилга соатлар тақсимоти ўзгариб турган бу ўқув курси олий таълимда ҳам ўқитилади; бироқ ўқув режасига мувофиқ тузилган фан дастурида маъруза соатлари амалий ва семинар машғулотлар умумий миқдорига яқин, яъни курс амалий билим-кўникмаларни ривожлантиришга қаратилиши ва натижадорлиги ҳисобга олинмаган; ўқув курси назарий пойдеворини шакллантирувчи ўқув адабиётлари етишмайди; муаммоларни ечиш асносида яна бир муҳим масалани ҳал қилиш лозим: бизнингча, давлат тилида кенг қамровда иш юритилиши қонуний – юридик асосга эга экан, олий таълимда тайёрланаётган кадрлар ўз мутахассислиги бўйича давлат ташкилотлари, бошқарув органларида фаолият турлари талаб қилган расмий ҳужжатлар билан иш юритишини назарда тутиб, олий таълимнинг барча йўналишларида “Давлат тилида иш юритиш” ўқув курсининг ўқитилиши ва ўрганилиши мақсадга мувофиқдир.

Мустақил Ўзбекистонда ўзбек эли ва тилига муносабат – давлат аҳамиятидаги устувор масала. “Давлат тили ҳақида”ги Қонуннинг ижтимоий қиммати қонуний кучга кирган санадан бошлаб миллий байрамга айланганлиги ва миллатимиз барҳаётлиги қадар нишонланиши билан белгиланади. Давлатимизнинг ҳар бир фуқароси, ўзбек миллатининг кенжа авлодидан тортиб улуғигача давлат тили қонуний амал қилиши ва ижтимоий нуфузи ошиб бориши учун бир ҳақиқатни – “Тилни билиш эмас, балки унда яшаш, у билан нафас олиш керак” эканлигини англаб етиши зарур.